

היבטים בשיקום נחל הקישון ובפיתוח רצועות חוף

מגמות באיכות מי נחל קישון וההיבטים הסביבתיים בשיקומו

שרון נסים

מנהלת רשות נחל הקישון

kishon-sharon@bezeqint.net

נחל קישון ויובליו נחל ציפורי ונחל גדורה, הנו הנחל השני בגודלו בנחלי החוף של ישראל ומהחשובים והמורכבים בארץ. הנחל זורם לאורך של כ-70 ק"מ מעמק יזרעאל ועד לים התיכון. קטעי הנחל בעלי אופי מגוון: במעלה מצויים קטעים נקיים יותר עם ערכי טבע ונוף ייחודיים ואילו מורד הנחל סבל מזה עשרות שנים מזיהום כבד; תעשייתי, סניטרי וחקלאי, אשר הביא להרס המערכות האקולוגיות בנחל. נחל קישון הנו בבחינת משאב טבע מרכזי בלב המטרופולין החיאפי והחזרתו לחיים והפיכתו לנכס לתושבי האזור, הינו יעד לאומי מהמעלה הראשונה.

זיהום מורד הנחל שהלך והתמיר עם השנים והגיע למצבו הקשה בסוף שנות ה-90, בעקבות הזרמה ארוכת שנים של שפכים מזוהמים ובלתי מטופלים מהמפעלים הפטרוכימיים ומכון לטיהור השפכים (מטי"ש) שלגדות הנחל. הזרמות אלו, פגמו בנחל כגוף מים טבעי והפכו אותו ל"תעלת ביוב". לנוכח פעילות רשות נחל הקישון והמשרד להגנת הסביבה, שיפרו מפעלי התעשייה את קולחיהם כבר בשנת 2002 וכיום המפעלים נדרשים לעמוד באיכויות המותאמות להזרמה לים במסגרת היתרי הזרמה לים (הזרמת הקולחים מתבצעות כיום דרך הנחל אל הים).

איכות מי נחל הקישון לאורכו כפי שנמדדה ע"י רשות נחל הקישון בשנים האחרונות מתאפיינת בריכוזים גבוהים החורגים מהתקן לאיכות מי הנחל במדדי החנקות והזרחות. במורד הנחל, נרשמו ערכים חורגים מהתקן גם בעומס אורגני ובאמוניה. הזרמת קולחי המפעלים, לרבות קולחי מטי"ש חיפה במצבם הנוכחי למורד הנחל גורמת להעשרת מי הנחל בחומרים מזינים. ערכים גבוהים של חנקן כללי וזרחן כללי גורמים לפריחת אצות מוגברת ובעקבותיהם לערכים קיצוניים של ריכוזי חמצן מומס במימי הנחל במהלך היממה כולה, כפי שנמדד באופן רציף בתחנת הניטור הסביבתית. תופעה זו פוגעת ביציבות המערכת האקולוגית ומונעת את שיקומו המלא של הנחל. חשוב להדגיש, כי בתוכנית האב לנחל הקישון מיועד הנחל לצורכי פנאי ונופש ואיכויות מימיו נקבעו ב"תקן הסביבתי לאיכות מי נחל הקישון", שמטרתו – "לאפשר יכולת קיום עצמי של מערכת אקולוגית אקוטית".

עם השיפור באיכות מי הנחל בשנים האחרונות נוצרו התנאים המאפשרים קיום חברות בע"ח, הן במעלה הנחל והן במורדו. במעלה הנחל מסתמנת מגמה חיובית, כפי העולה מניתוח רב שנתי של ממצאי הניטור הביולוגי. מורד הנחל מאופיין במיעוט טקסוניים ובפרטים של חסרי חוליות, זאת למרות עדויות לשיפור איכות המים בקטע זה. החוקרים מציינים כי אין להוציא מכלל אפשרות שהמצב הביולוגי הגרוע במורד הקישון נובע משאריות של תומרים רעילים שהצטברו במהלך השנים בקרקעית הנחל ומונעים התפתחות אוכלוסייה של חסרי חוליות שוכני קרקעית. קרקעית נחל מזוהמת, כאמור, פוגעת ופוגמת בשיקום המערכת

האקולוגית ויתרה מכך, אף מונעת מחציבור פעילות של פנאי, נופש ושייט באפיק הנחל וסביבתו הקרובה.

נחל קישון אינו עומד באיכויות שנקבעו לשיקום הנחל והתייצבות המערכת האקולוגית מצריכה פעולות, כגון: תוספת מים במעלה הנחל בכמות ובאיכות המתאימה לשיקום נחלים, טיפול בקרקעית המזוהמת והפסקת ההזרמות במורד הנחל באיכותם הנוכחית, יצירת בתי גידול מתאימים לנחל, על מנת שהנחל יהיה בעל יכולת קיום עצמית.

שלל ייעודי של הנחל, בין אם הם ייעודי טבע ונוף, או ייעודי רווחה, תיירות ונופש – יצאו נשכרים מקיומה של מערכת אקולוגית יציבה, בריאה, מאוזנת ובת קיימא.

עקרונות תכנון וקונפליקטים בשיקום נחל הקישון וסביבתו

יוסי סורוגין

מתכנן סביבתי, רשות נחל הקישון

kishon@bezeqint.net

נחל הקישון הינו משאב טבע מרכזי העובר בלב המטרופולין החיאפי וככזה יש לו תפקיד חברתי בהיותו ריאה ירוקה ופוטנציאל לשטח פנאי ונופש התורם לחיזוק הדימוי העירוני. שיקומו המלא של הנחל יפתח צוהר לפעילויות פנאי ונופש וייחזיר את הנחל לחזקת הציבור הרחב. רשות נחל הקישון פועלת לשיקום הנחל בהיבט כוללני המטפל במציאת פתרונות לבעיית זיהום הנחל וניקויו, יחד עם פעולות תכנון לשיקום ופיתוח סביבת הנחל. לפעולות התכנון חשיבות בהבטחת רצועת נחל רחבה, המאפשרת פיתוח מוטה-מים, השומר גם על מסדרון נחל טבעי ומאפשר מתן דגשים לכל אחד ממקטעי הנחל – כל אחד לפי אופיו המיוחד: בחלק מהמקטעים הפיתוח הינו אקסטנסיבי תוך שמירה מרבית על ערכי טבע וסביבת נוף ראשונית ובחלק אחר מתאפשר פיתוח אינטנסיבי של פעילויות ומוקדי פנאי ונופש, שיקרבו את הציבור לנחל ויעלו את המודעות לחשיבות שבשמירה על הנחל כמשאב ציבורי פתוח, מזמין ומגוון.

עקרונות התכנון כפי שגובשו בתכנית האב לנחל הקישון (תוכנית אותה הכין אדרי עמוס ברנדייס בשנת 2001) מיושמים כיום הלכה למעשה במלאכת השיקום: הקמת פארקים במטרה ליצור פארק רציף לאורך גדות הנחל וסביבתו, תכנון וקידום פארק מטרופוליני קישון, ייזום מוקדי פנאי ונופש משולבים, סלילת שביל-נחל להולכי רגל ושבילי אופניים כציר לינארי ירוק המקשר בין היחידות הנוף השונות בסמוך לתוואי הנחל, קידום הכנת תכנית סטטוטורית לרצועת הנחל ובעקב אחר תוכניות פיתוח ובינוי בסביבת הנחל תוך הדגשת "טובת הנחל" בהתאם לתוכנית האב ותוכניות רלוונטיות אחרות.

הנחל כתוואי נוף ברור ורציף, טובל מניסיונות למצוא לו שימוש כמסדרון להעברת תשתיות מכל מין וסוג. נחל הקישון אינו יוצא מכלל זה. רצועת הנחל שזורה במסדרונות תשתית קיימים ומתוכננים לרב, הפוגעים בנוף הנחל ומהווים מקור אפשרי לזיהום סביבתי. עבודת שיקום הנחל כרוכה במאבק מתמשך מול רצועות הפיתוח התשתית. הקונפליקטים הקיימים הינם בין רצועות פיתוח של

מפגע סביבתי והפיכתו לסמל של פרויקט אקולוגי של פארק ירוק לרווחת תושבי חיפה והערים בסביבה.

עם זאת למימוש חזון הפארק, נדרשת התמודדות המחייבת מציאת פתרונות והסכמות לסוגיות מורכבות ומציאת איזונים נכונים לקונפליקטים הרבים הקשורים לשטח.

בין הקונפליקטים הקשורים לפיתוח הפארק, אפשר לציין אינטרסים כלכליים, בעלויות קרקע, קונפליקטים תכנוניים עם גופים שונים כגון: מערכות תנועה, מערכות לתשתיות, נגישות לפארק, צרכי הניקוז ומניעת הצפות, איכות הסביבה מול צרכי התעשייה השכנה בנושאים כגון – השפעת חומרים מסוכנים ועוד.

תכנון נכון תוך זיהוי הפוטנציאל, מציאת הפתרונות האקולוגיים הסביבתיים והנופיים המתאימים תוך פריסת שימושי קרקע ראויים בסביבת הנחלים יכולים, בהשקעה של משאבים לא גדולים ובראייה ארוכת טווח, להפוך את התמונה ולהשיג ריאה ירוקה לרווחת החיים העירוניים.

בהרצאה יוצגו שלבי העבודה ומתודולוגיית התכנון, חלופות פיתוח הפארק וסוגיות נוספות הקשורות בהשפעת הקונפליקטים ופוטנציאל האתר על התשריט המוצע הסופי.

שביל סובב כנרת - הדילמות

ניר פפאי

החברה להגנת הטבע

papayn@zahav.net.il

הרעיון של שביל סובב כנרת – שביל הליכה רגלי שיקיף את האגם סביב ויאפשר הליכה חופשית לאורכו – נהגה בחברה להגנת הטבע לפני כשלוש שנים שגם החלה להוציאו אל הפועל באמצעות אלפי בני נוער מכל רחבי הארץ. השביל נועד לתת מענה למציאות שנוצרה סביב הכנרת ברבות השנים, שעיקרה סגירת חופי האגם בפני הציבור מחד והיעדר אפשרויות טיול לאורכו מאידך.

במהלך השנה האחרונה אנו עדים לסימנים ראשוניים לכך שהמדינה, שהזניחה את הכנרת במשך שנים רבות, החלה לקחת את המושכות לידיה. לקחת האחריות באה לידי ביטוי באכיפה מוגברת, ענישה מחמירה, אישור שינוי מסי 10 לתמ"א 13 – שביל סובב כנרת, הקצאת משאבים ממשלתיים ועוד.

הרעיון של השביל, שהולך וקורם עור וגידים, מעלה גם דילמות שונות בהן תתמקד ההרצאה כשהעיקריות שבהן:

- האם השביל שומר על הטבע או פוגע בו?
- האם ישנם שימושי קרקע לאורך החוף שהשביל עומד בסתירה להם?
- האם זכות המעבר החופשית חלה גם על קרקעות פרטיות?
- האם מימון המיזם צריך להיעשות בכספי ציבור בלבד או יש מקום גם לשילוב של חברות מסחריות?
- היכן מסתיים תפקידו של ארגון סביבתי ביוזמה מעין זו?

יזמים שונים (בעיקר יזמים ציבוריים) במרחב הנחל לבין שאיפת הרשות לשמר את רצועת הנחל כסביבה ירוקה אשר לאורכה מתקיימת פעילות פנאי ונופש לציבור הרחב, בהתאם לעקרונות פיתוח בר קיימא. דוגמאות לקונפליקטים מסוג זה הם פרויקטים תחבורתיים מתוכננים להם השפעה רבה על הנחל (מחלפי כביש 6, הרחבת כביש 75, מחלפי דרכי הקישון) וכן התנגשות בין רצועות פיתוח עורף נמל של חברת נמלי ישראל, המתכננת להקים משטחי העמסת מכולות סמוך מאוד לנחל, לעומת הזונה של רשות הנחל לשקם את הנחל: להמשיך את הפארק הקיים, המשלב בתוכו שביל אופניים המגיע ממעלה הנחל, לבנות לגדות הנחל רחב הידיים באזור זה, טיילת ובה מסעדות ובתי קפה, מוקדי פעילות ימית ומרכז מבקרים חינוכי.

לרצועת הנחל חשיבות רבה כמסדרון אקולוגי הקושר את השטחים הפתוחים במרחב (למשל בין רכס הכרמל לגבעות אלונים שפרעם – באזור מפער הקישון). חשיבות זו משתלבת בצורך בהפיכתה של הרצועה לזמינה לשימושי פנאי ונופש המעלה את הדימוי העירוני. רשות הנחל מתכוונת לשילוב זה אשר מטרתו לחשוף לציבור הרחב את ערכי הנחל ובה בשעה לשמור על הנחל מפגיעת פעילויות פיתוח המתוכננות בקרבתו.

תכנון פארק מטרופוליני קישון

יוסי פרחי

ראש צוות תכנון הפארק, פרחי-צפריר אדריכלים

info@farhi-zafir.co.il

נחל הקישון ומטרופולין חיפה כרוכים זה בזה במהלך היסטורי משותף, ולכן גם ההתפתחות העתידית תהיה משולבת. נחל הקישון, על שטחיו הפתוחים וחיבורו לים התיכון, חשוב ביותר מהחיבטים המקומי, המטרופוליני והארצי וכן מהבחינה האקולוגית ומההשלכות האורבניות. הנחל עובר כחוט שני בין ערים וישובים במרחב המטרופוליני ומשמש כעמוד השדרה המרחבי בין חיפה לערים הסמוכות ולקריות.

נחל הקישון, למרות יתרונותיו וייחודו במרחב המטרופוליני, זכה לתדמית שלילית. תדמית זו נבעה מהזנחה תודעתית עמוקה וכתוצאה ממספר מפגעים סביבתיים גסים בסביבתו ובאיכות מימיו.

התכנון המטרופוליני של מחוז חיפה זיהה את הפוטנציאל הגלום בהפיכת השטחים הפתוחים בסביבת נחל הקישון הזורם לים, כעמוד שידרה ליצירת רצף של ריאה ירוקה איכותית במטרופולין ועיגן את יעוד השטח בתמ"מ 6.

שטח התכנון של פארק מטרופוליני קישון נמצא באזור אגן נחל הקישון, בשטח פתוח הצופה אל מורדות הכרמל מדרום, ומוגדר ע"י נחל הקישון ואיזור התעשייה מצפון. איזור זה מהווה יחידת נוף נדירה באזור מטרופולין חיפה, מאחר והוא שטח כמעט לגמרי, רציף ופתוח.

איזור זה מהווה פוטנציאל ייחודי למיקום פעילויות פנאי ונופש שאינן מתאפשרות במקומות אחרים בעלי טופוגרפיה הררית, והזדמנות ליישם חזון של ריפוי ושינוי